

10. Малютін І.А. Підстави та процесуальний порядок зупинення попереднього розслідування : автореф. дис. ... канд. юр. наук : 12.00.09. «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Київ, 2000. 20 с.
11. Неменова С.Б. Принцип забезпечення права лица на разумний срок уголовного судопроизводства : дисс. ... канд. юр. наук : 12.00.09. Москва, 2015. 262 с.
12. Оборотов І.Г. Темпоральні грані права : монографія. Миколаїв : ТОВ «Фірма «Гліон», 2009. 230 с.
13. Оборотов І.Г. Темпоральні характеристики права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2008. 20 с.
14. Фомін С.Б. Строки у кримінальному судочинстві: поняття, класифікація та функціональне призначення : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Харків, 2002. 207 с.
15. Штефан М.Й. Цивільне процесуальне право України. Київ : Концерн «Видавничий дім «Ін Юре», 2005. 624 с.
16. Юридичний словник. URL: https://kodeksy.com.ua/dictionary/r/rozumnij_strok.htm (дата звернення: 19.02.2020).

СТРАТОНОВ С. Ю.,
здобувач кафедри криміналістики
та судової експертології
(Харківський національний університет
внутрішніх справ)

УДК 343.983.25
DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.2-3.24>

ОБ'ЄКТИ ЕКСПЕРТИЗИ ВСТАНОВЛЕННЯ ДАВНОСТІ ДОКУМЕНТА

У статті зазначається, що під час розслідування кримінальних правопорушень особа, яка проводить досудове розслідування, часто стикається з необхідністю пошуку та вивчення документів, які мали вагоме значення для вчинення цих протиправних дій. Зокрема, мова йде про використання неправдивих документів для оскарження досягнення незаконного плану, а також для приховування факту вчинення правопорушень чи причетності до зазначених діянь конкретної особи. Тому часто працівники органів досудового розслідування вимагають використовувати спеціальні знання в роботі щодо своєчасного виявлення, розкриття й розслідування кримінальних злочинів. Однією з форм використання таких знань є призначення відповідних судових експертиз. Так, для вивчення документів, що використовуються в механізмі вчинення кримінальних правопорушень, призначається та проводиться експертиза встановлення обмеження документа. У зв'язку з вищевикладеним питанням теоретико-методологічної бази експертизи документальної давності проаналізовано наукові та нормативно-правові джерела, що регулюють діяльність щодо експертно-криміналістичного забезпечення досудового розслідування кримінальних правопорушень. Ураховуючи завдання, які вирішуються під час установлення абсолютного й відносного приписів документа, а також методи таких досліджень,

можна виділити такі об'єкти експертизи рецептурності документа: реквізити документа, письмові матеріали та порівняльний матеріал. Водночас з абсолютним обмеженням документа об'єктами дослідження є такі деталі документа: текст, виготовлений на струменевому принтері; рукописний текст і підписи, виготовлені чорнилом на основі гліколю та водорозчинними чорнилами; відбитки штампів і марок зі штампової фарби; а в разі встановлення відносного припису документа – документа з наявними розділами пересічних штрихів реквізитів (печатка, підпис, текст); текст, виконаний на електрофотографічному (лазерному) принтері, за відсутності ділянок перетину.

Ключові слова: *судова експертиза, експертиза встановлення давності документа, об'єкт дослідження, порівняльний матеріал, документ, текст, матеріали письма, реквізити.*

Stratonov S. Yu. The objects of the examination of the establishment of the limitation of the document

In the article, it was noted that during the investigation of criminal offenses, a person who conducts a pre-trial investigation often faces the need to search and study documents that were instrumental in committing these unlawful acts. In particular, it is a question of using false documents in order to facilitate the achievement of an illegal plan, as well as to conceal the fact of committing offenses or involvement in the specified acts of a particular person. Therefore, often the employees of the pre-trial investigation bodies are obliged to use special knowledge in their work on timely detection, disclosure and investigation of criminal offenses. One of the forms of use of such knowledge is the appointment of appropriate forensic examinations. So, for the study of documents used in the mechanism of committing criminal offenses, appointed and conducted an examination of establishing the limitation of the document. In connection with the aforesaid, issues of the theoretical and methodological basis of the examination of establishing the document's limitation. It has been analyzed the scientific and normative legal sources regulating activity on expert-forensic provision of pre-trial investigation of criminal offenses. Taking into account the tasks that are solved in establishing the absolute and relative prescription of the document, as well as the methods of such research, it is possible to distinguish the following objects of examination of the prescription of the document: details of the document, writing materials and comparative material. At the same time, when establishing the absolute limitation of the document, the objects of the study are the following details of the document: text made on an inkjet printer; handwriting and signatures made with glycol-based ink and water-soluble inks; prints of stamps and stamps made of stamp ink; and when establishing the relative prescription of the document – a document with the existing sections of intersecting strokes of the requisites (seal, signature, text); text executed on an electrophotographic (laser) printer, in the absence of sections of intersection.

Key words: *forensic examination, expert examination of the document's limitation period, object of research, comparative material, document, text, materials of the letter, requisites.*

Вступ. Експертиза встановлення давності документа, як і будь-яка судова експертиза, має притаманний їй об'єкт і предмет дослідження. Без з'ясування змісту останніх неможливо встановити сутність указанного різновиду судової експертизи, а також удосконалити тактичні й методичні основи її проведення. Як зазначає із цього приводу Т.В. Будко, будь-яка експертиза має свій об'єкт дослідження, без існування якого неможливе проведення експертизи взагалі. При цьому об'єкт експертизи є невід'ємною і визначальною ознакою

видової належності експертного дослідження, джерелом відомостей про ті чи інші події, з ним пов'язано встановлення меж компетенції експертів і багато іншого [1, с. 74]. У зв'язку із зазначеним вважається вкрай актуальним питання про об'єкти експертизи встановлення давності документа.

Питання щодо сутності, видів і характеристики об'єктів судових експертиз, зокрема окремих їх різновидів, неодноразово досліджувалися в наукових працях багатьох учених, зокрема Т.В. Авер'янової, Л.Ю. Ароцкера, Р.С. Белкіна, Ю.Г. Корухова, В.Я. Колдіна, А.І. Лозового, Д.Я. Мирського, Ю.К. Орлова, І.В. Пирога, М.Я. Сегая, Е.Б. Сімакової-Єфремян, О.Р. Росинської, В.Ю. Шепітька, М.Г. Щербаковського, О.Р. Шляхова та ін. Отримані напрацювання, безсумнівно, збагатили вклад науки в упорядкування об'єктів судових експертиз окремих видів. Проте в частині виокремлення та характеристики об'єктів експертизи встановлення давності документа наукові положення не сформульовані, а наявні є фрагментарними й в основному стосуються такого роду судових експертиз, як технічна експертиза документів.

Постановка завдання. У зв'язку із зазначеним у статті ставимо завдання, яке полягає в установленні змісту понять «об'єкти судової експертизи», «об'єкти експертизи встановлення давності документа», а також виокремлення та характеристики об'єктів експертизи встановлення давності документа.

Результати дослідження. Цілком поділяємо думку В.С. Сезонова, що обов'язковою ознакою будь-якого роду, виду (підвиду) експертизи або експертного дослідження є саме об'єкти, які містять необхідну інформацію для вирішення предметного кола питань, що мають значення для з'ясування обставин події. Ясна річ, що родова чи видова належність експертизи за замовчуванням визначає необхідне коло досліджуваних об'єктів через призму використовуваних методів [2, с. 67]. На цю рису вказує й С.Й. Гонгало, на думку якого об'єкт експертизи є невід'ємною та визначальною ознакою видової належності експертного дослідження, джерелом відомостей про ті чи інші події, під яким розуміють джерело фактичних даних, за яким установлюють певні факти, що мають значення для справи [3, с. 9–10].

Заслугує на увагу трактування терміна «об'єкти судової експертизи», запропоноване А.І. Лозовим, Е.Б. Сімаковою-Єфремян, В.Ю. Шепітько. Зокрема, під цим терміном варто розуміти матеріальні та матеріалізовані носії інформації, що досліджуються судовим експертом на підставі застосування спеціальних знань у межах предмета експертного дослідження: речовий доказ, похідне речового доказу, зразок, документ, тіло живої людини, стан її психіки, труп людини (його частки), тварина (її труп або частки), рослина (її частки), речовина, предмет, будівля, споруда, ділянка місцевості тощо, а також відомості, зафіксовані в матеріалах справи (провадження) й на інших носіях інформації [4, с. 164].

Цікавою є й позиція авторів-укладачів навчального посібника «Основи судової експертизи» щодо класифікації об'єктів судової експертизи. Вони відзначають, що у зв'язку із залученням до сфери судово-експертної діяльності все нових і нових галузей знань природничих і технічних наук разом із розвитком криміналістичної й експертної техніки спостерігається розширення кола об'єктів судової експертизи. Водночас, ураховуючи правову сторону поняття об'єкта судової експертизи та специфіку самого процесу експертного дослідження, учені зазначають, що об'єктом можуть бути тільки матеріальні (матеріалізовані) утворення, які слугують засобом розпізнавання фактів та обставин, що цікавлять уповноважену особу (орган). Зокрема, матеріальні об'єкти представлені речовими доказами, предметами й іншими утвореннями, на яких зафіксовані сліди та які сліди залишають; похідні речових доказів; живі особи; труп або його частини; тварини; рослини; споруди; місце події; зразки для порівняльного дослідження; виявлені експертом латентні (приховані) сліди й мікрочастки; порівняльні матеріали, що наявні в банку інформаційних даних судово-експертної установи. Матеріалізовані ж об'єкти судової експертизи містять відомості, зафіксовані в матеріалах справи (провадження) й на інших носіях інформації (матеріали справи (провадження) і матеріали, отримані в ході оперативно-розшукової чи слідчої діяльності, тощо). При цьому всі зазначені об'єкти є джерелом відомостей, за допомогою яких

експерти шляхом застосування знань із різних галузей судової експертизи встановлюють факти й обставини, що становлять предмет експертизи [5, с. 27–28].

Поряд із науковими джерелами нами проаналізовані й положення нормативно-правових актів, які регламентують судово-експертну діяльність, у частині трактування об'єктів судової експертизи. Зокрема, у Тимчасовій інструкції з організації, проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби МВС термін «об'єкти експертних проваджень (далі – об'єкти дослідження)» вживається в такому значенні: це будь-які матеріальні носії інформації (сліди або їх копії, документи, речовини, зображення, похідні дані тощо) та/або відомості про них, що надходять до ДНДЕКЦ, НДЕКЦ з метою дослідження під час проведення судових експертиз, експертних досліджень, і порівняльний матеріал. Разом із тим під порівняльним матеріалом (далі – зразки) запропоновано розуміти будь-які матеріальні носії інформації (сліди або їх копії, документи, речовини, зображення, похідні дані тощо) та/або відомості про них, що надходять до ДНДЕКЦ, НДЕКЦ та використовуються для проведення порівняльного дослідження [6]. В Інструкції з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України вживаються такі терміни, як «об'єкти дослідження» (будь-які матеріальні носії інформації (сліди або їх копії, документи, речовини, зображення, вихідні дані тощо) та/або відомості про них і порівняльний матеріал, що надходять до ДНДЕКЦ, НДЕКЦ з метою дослідження під час проведення судової експертизи або експертного дослідження) і «порівняльний матеріал» (будь-які матеріальні носії інформації (сліди або їх копії, документи, речовини, зображення, вихідні дані тощо) та/або відомості про них, які надходять до ДНДЕКЦ, НДЕКЦ та використовуються для проведення порівняльного дослідження) [7].

Отже, з урахуванням наукових підходів до визначення об'єктів судової експертизи, а також нормативної регламентації вказаної сфери можна відзначити, що об'єкти судової експертизи загалом та експертизи встановлення давності документа зокрема представлені матеріальними й матеріалізованими носіями інформації, а також зразками для порівняльного експертного дослідження. Установлення більш детального переліку об'єктів експертизи встановлення давності документа безпосередньо пов'язане із з'ясуванням об'єктів технічної експертизи документів.

Зокрема, О.В. Воробей, досліджуючи основні поняття, виникнення та перспективи розвитку судово-технічної експертизи документів, відзначає, що об'єкти судової експертизи можна класифікувати за двома підставами: їх процесуальною природою (доказовим значенням) і речовою природою. За процесуальною природою серед об'єктів судово-технічної експертизи документів учена виділяє документи, предмети й речовини – носії доказової інформації по кримінальних і цивільних справах; документи, що засвідчують певні обставини, які мають значення для діяльності несудових установ і підприємств, а також для окремих громадян. Щодо документів, які залучаються до кримінальних справ, як об'єктів указанного роду судової експертизи запропоновано виокремлювати дві групи: такі, що перевіряються, і порівняльні. За речовою ж природою серед об'єктів названої судової експертизи науковець пропонує виділяти документи; пристосування для виготовлення документів (повністю чи окремих фрагментів) або для внесення змін до раніше виготовлених документів; речовини для виготовлення документів або для внесення змін до раніше виготовлених документів [8, с. 20–21].

М.Ю. Будзієвський відзначає, що до об'єктів безпосереднього технічного дослідження документів належать сам документ, який у техніко-криміналістичному дослідженні здебільшого є аркушем паперу з нанесеним, як правило, друкарським способом текстом, графами, малюнком, засобами захисту (захисною сіткою, захисними волокнами тощо) або з іншими необхідними елементами, призначеними для складання документа за встановленою формою; реквізити документів, котрі є сукупністю необхідних позначень, що індивідуалізують документ; слідотвірні поверхні, за допомогою яких виготовляється документ; об'єкти, розташовані на випадкових предметах, аналогічні до об'єктів, що увійшли до поняття «зміст документа» [9, с. 10–11]. Подібною з наведеною вище позицією дотримуються Б.Є. Лук'янчиков, Є.Д. Лук'янчиков, С.Ю. Петряєв, які до безпосередніх об'єктів техніко-

криміналістичного дослідження документів зараховують реквізити документів; технічні засоби, які використовуються під час виготовлення документів; матеріали документів: матеріали для письма, основа документа, наповнювачі паперу, допоміжні матеріали, нерегламентовані речовини тощо [10, с. 220].

Тобто об'єктами технічної експертизи документів є безпосередньо документи (їх фрагменти), матеріали та засоби виготовлення документів, порівняльний матеріал, адже техніко-криміналістичне дослідження документа містить вивчення реквізитів документа й матеріальної субстанції (матеріалів документа) [11, с. 327].

Тому, говорячи про об'єкти експертизи встановлення давності документа, варто акцентувати увагу на структурних елементах документа, зокрема його реквізитах. Останні є узагальненою назвою текстів, зображень, виконаних поліграфічним способом або на знакодруквальних пристроях: рукописних записів, підписів, відбитків печаток і штампів [11, с. 327]. О.В. Воробей пропонує термін «реквізити документа» використовувати в двох значеннях: 1) сукупність необхідних позначень документа (текст, відбитки печаток і штампів, нумераторів та інших друкуючих пристроїв, номер, фотознімок власника тощо); 2) сукупність даних, що індивідуалізують документ (номер, найменування, дата видачі, організація та особа, яка видала документ, прізвище власника тощо; використовуються під час описування документа в протоколі й у висновку експерта) [12, с. 64–65].

Згідно з Вимогами до оформлення документів ДСТУ 4163-2003, існує стандарт щодо складу реквізитів документів; вимог до змісту й розташування реквізитів документів; вимог до бланків та оформлювання документів; вимог до документів, що їх виготовляють за допомогою друкувальних засобів. Зокрема, склад реквізитів документів може бути представлений зображенням Державного Герба України, герба Автономної Республіки Крим; зображенням емблеми організації або товарного знака (знака обслуговування); зображенням нагород; кодом організації; кодом форми документа; назвою організації вищого рівня; назвою організації; назвою структурного підрозділу організації; довідковими даними про організацію; назвою виду документа; датою документа; реєстраційним індексом документа; посиланням на реєстраційний індекс і дату документа, на який дають відповідь; місцем складення або видання документа; грифом обмеження доступу до документа; адресатом; грифом затвердження документа); резолюцією; заголовком до тексту документа; відміткою про контроль; текстом документа; відміткою про наявність додатків; підписом; грифом погодження документа; візами документа; відбитком печатки; відміткою про засвідчення копії; прізвищем виконавця й номером його телефону; відміткою про виконання документа й направлення його до справи; відміткою про наявність документа в електронній формі; відміткою про надходження документа до організації; записом про державну реєстрацію [13].

При цьому, відповідно до загальних правил діловодства, під час виготовлення документа спочатку виконується текст документа, потім – підпис, який засвідчується печаткою. Зміна послідовності нанесення реквізитів на документ, тобто коли текст наноситься «зверху» на наявні на аркуші паперу підпис і печатку, може бути ознакою його монтажу. Експертні методики дають змогу вирішувати це завдання по пересічних штрихах, у тому числі виконаних одними й тими ж матеріалами листи і приладом, що пише. Сьогодні розроблена й успішно застосовується методика, що дає можливість установлювати послідовність виконання рукописних реквізитів і реквізитів, виконаних електрофотографічним способом (друкованого тексту) і за відсутності ділянок їх взаємного перетину [14, с. 121–123].

Поряд із реквізитами документа під час встановлення давності його виготовлення дослідженню підлягають такі матеріальні об'єкти, як матеріали документа. Як відзначає І.І. Попович, матеріали документа – це умовна назва матеріалів і речовин, що призначені для виготовлення документів: матеріали письма (застосовуються для виконання реквізитів у документі), основа документа (папір, картон), допоміжні матеріали (застосовуються для скріплення, брошування частин документа, для корегування реквізитів) [11, с. 327]. Зокрема, щодо експертизи встановлення давності документа мова йде про слідоутворювальні поверхні засобів письма та інших технічних засобів (друкарських форм, печаток, штампів,

факсиміле тощо), за допомогою яких виготовляються документи та їх реквізити на певних матеріальних носіях [15]. Окрім того, у процесі визначення давності виконання документа аналізу піддаються рідкі й напіврідкі (в'язкі) матеріали, за допомогою яких написаний або надрукований документ: пишучий склад гелієвих і кулькових ручок; чорнило для струменевих принтерів; фарби для штемпельних подушок (для виконання відбитків печатки) [16].

Що ж стосується порівняльного матеріалу як об'єкта експертизи встановлення давності документа, то варто відмітити, що як зразки відбираються оригінали документів, які виготовлені в конкретний проміжок часу з використанням одного й того ж кліше печатки, штампу. Окрім того, у разі призначення експертиз стосовно документів, виготовлених за допомогою комп'ютерної техніки, поряд зі знімними частинами копіювально-друкованих приладів необхідно також вилучити вільні зразки, які виготовлені на вилученому принтері в період, що відповідає періоду виготовлення досліджуваних документів [17]. Також у разі дійсної необхідності, яка може виникати в разі неможливості моделювання процесу старіння досліджуваного матеріалу письма, експерт може заявити клопотання про надання зразків порівняння [18].

Як приклад, призначаючи експертизу з метою встановлення відносної давності виготовлення документа (установлення відповідності дати, зазначеної на документі, періоду часу нанесення на нього відтиску печатки), до експертної установи органом (особою), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), обов'язково надаються вільні зразки відтисків печатки з їх супровідним листом. Зразки надаються за кожен місяць, за різні дати, у тому числі й за дату, якою датований наданий на дослідження документ. Достатність кількості й придатність зразків визначаються експертом під час їх дослідження. При цьому вказані зразки повинні відповідати таким вимогам, як безсумнівність походження; належна якість і кількість, що відповідають методичним вимогам такого дослідження (репрезентативність); порівнянність (відсутність відмінностей зображень, які порівнюються, однакова якість паперу) [19].

Висновки. Отже, з урахуванням завдань, які вирішуються під час установлення абсолютної та відносної давності документа, а також методів такого дослідження вбачається можливим виділити такі об'єкти експертизи встановлення давності документа: реквізити документа, матеріали письма та порівняльний матеріал. При цьому під час установлення абсолютної давності документа об'єктами дослідження є такі реквізити документа: текст, виконаний на струменевому принтері; рукописний текст і підписи, виконані чорнилами на основі гліколей і водорозчинній основі; відтиски печаток і штампів, виконані штемпельною фарбою; а під час установлення відносної давності документа – документ із наявними ділянками пересічних штрихів реквізитів (печатки, підпису, тексту); текст, виконаний на електрофотографічному (лазерному) принтері в разі відсутності ділянок пересічення.

Список використаних джерел:

1. Будко Т.В. Місце експертизи спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації (СТЗ) в системі судових експертиз. *Криміналістика і судова експертиза*. 2018. Випуск 63. С. 67–80.
2. Сезонов В.С. Комплексне експертно-криміналістичне дослідження транспортних засобів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2018. 255 с.
3. Гонгало С.Й. Судова техніко-криміналістична експертиза документів: сучасні можливості дослідження та перспективи розвитку : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2013. 22 с.
4. Лозовий А.І., Сімакова-Єфремян Е.Б. Актуальні питання реформування законодавства у сфері судово-експертної діяльності в Україні. *Теорія та практики судової експертизи і криміналістики*. 2014. Випуск 14. С. 157–166.
5. Основи судової експертизи: навчальний посібник для фахівців, які мають намір отримати або підтвердити кваліфікацію судового експерта / авт.-уклад. : Л.М. Головченко, А.І. Лозовий, Е.Б. Сімакова-Єфремян та ін. Харків : Право, 2016. 928 с.

6. Про затвердження Тимчасової інструкції з організації, проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби МВС : Наказ Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України від 11.11.2016 № 64н. URL: https://dndekc.mvs.gov.ua/wp-content/uploads/2018/06/Nakaz_11.11.20161.pdf (дата звернення: 13.01.2020).
7. Про затвердження Інструкції з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України : Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 17.07.2017 № 591, зареєстрований у Міністерстві юстиції України 18.08.2017 за № 1024/30892. *Офіційний вісник України*. 2017. № 73. С. 24. Ст. 2254.
8. Воробей О.В. Судово-технічна експертиза документів: основні поняття, виникнення та перспективи розвитку. *Судова практика* : науково-практичний юридичний журнал. 2010. № 11–12. С. 19–26.
9. Будзієвський М.Ю. Техніко-криміналістичне дослідження документів на транспортні засоби : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Запоріжжя, 2009. 20 с.
10. Лук'янчиков Б.Є., Лук'янчиков Є.Д., Петряєв С.Ю. Криміналістика : навчальний посібник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. : у 2 ч. Київ : Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», 2017. Частина I : Вступ до криміналістики. Криміналістична техніка. 374 с.
11. Попович І.І. Проблеми визначення предмета судово-технічної експертизи документів. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 1. С. 326–328.
12. Воробей О.В. Лабораторний практикум з техніко-криміналістичного дослідження документів. Київ : НАВС, 2016. 72 с.
13. Вимоги до оформлення документів ДСТУ 4163-2003. Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації : Наказ Держспоживстандарту України від 07.04.2003 № 55. URL: https://hrliga.com/docs/DSTU_4163-2003.htm (дата звернення: 11.01.2020).
14. Волохова О.В., Егоров Н.Н., Жижина М.В. Криміналістика : учебник / под ред. Е.П. Ищенко. Москва : Проспект, 2011. 349 с.
15. Експертна спеціальність 2.3 «Дослідження друкарських форм та інших засобів виготовлення документів». *Експертна служба МВС України. Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр* : офіційний сайт. URL: <https://dndekc.mvs.gov.ua/експертна-спеціальність-2-3-дослідже/> (дата звернення: 13.01.2020).
16. Експертиза давності документа. *Протокол* : юридичний інтернет-ресурс. URL: https://protocol.ua/ru/ekspertiza_davnosti_dokumenta/ (дата звернення: 24.01.2020).
17. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5, зареєстрований у Міністерстві юстиції України 03.11.1998 за № 705/3145. *Офіційний вісник України*. 1998. № 46. С. 172. Ст. 1715.
18. Експертиза давності документа – питання та відповіді. URL: <https://kise.ua/wp-content/uploads/2019/10/davnost-ynterviu.pdf> (дата звернення: 29.12.2019).
19. Про затвердження Положення про експертно-кваліфікаційні комісії та атестацію судових експертів : Наказ Міністерства юстиції України від 03.03.2015 № 301/5, зареєстрований у Міністерстві юстиції України 04.03.2015 за № 249/26694. *Офіційний вісник України*. 2015. № 17. С. 278. Ст. 468.

